

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ПАЛИМПСЕСТ

МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИНГВИСТИЧКИ, КНИЖЕВНИ
И КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

PALIMPSEST

INTERNATIONAL JOURNAL FOR LINGUISTIC, LITERARY
AND CULTURAL RESEARCH

ГОД. I, БР. 1
ШТИП, 2016

VOL. I, NO 1
STIP, 2016

ПАЛИМПСЕСТ

**Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања**

PALIMPSEST

**International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research**

**Год. I, Бр. 1
Штип, 2016**

**Vol. I, No 1
Stip, 2016**

ISSN 2545-3998
<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

ИЗДАВА

Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет, Штип,
Република Македонија

ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК

Ранко Младеноски

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Виктор Фридман, Универзитет во Чикаго, САД
Толе Белчев, Универзитет „Гоце Делчев“, Република Македонија
Нина Даскаловска, Универзитет „Гоце Делчев“, Република Македонија
Ала Шешкен, Универзитет Ломоносов, Руска Федерација
Олга Панкина, НВО Македонски културен центар, Руска Федерација
Георгета Раца, Универзитет Банат, Романија
Астрид Симоне Грослер, Универзитет Банат, Романија
Горан Калоѓера, Универзитет во Риека, Хрватска
Дејан Дуриќ, Универзитет во Риека, Хрватска
Шандор Чегледи, Универзитет во Панонија, Унгарија
Ева Бус, Универзитет во Панонија, Унгарија
Хусејин Озбај, Универзитет Гази, Република Турција
Зеки Ѓурел, Универзитет Гази, Република Турција
Елена Дараданова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Ина Христова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Џозеф Пониах, Национален институт за технологија, Индија
Сатхарај Венкатесан, Национален институт за технологија, Индија
Петар Пенда, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Данило Капасо, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Мета Лах, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Намита Субиото, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Ана Пеличер-Санчез, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Мајкл Грини, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Татјана Гурин, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Диана Поповиќ, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Жан Пол Мејер, Универзитет во Стразбур, Република Франција
Жан Марк Веркруз, Универзитет во Артуа, Република Франција
Регула Бусин, Швајцарија
Натале Фиорето, Универзитет во Перуца, Италија
Оливер Хербст, Универзитет во Вурцбург, Германија

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

PUBLISHED BY

Goce Delcev University, Faculty of Philology, Stip,
Republic of Macedonia

EDITOR-IN-CHIEF

Ranko Mladenoski

EDITORIAL BOARD

Victor Friedman, University of Chicago, United States of America
Tole Belcev, Goce Delcev University, Republic of Macedonia
Nina Daskalovska, Goce Delcev University, Republic of Macedonia
Alla Sheshken, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation
Olga Pankina, NGO Macedonian Cultural Centre, Russian Federation
Georgeta Rata, Banat University, Romania
Astrid Simone Grosler, Banat University, Romania
Goran Kalogjera, University of Rijeka, Croatia
Dejan Duric, University of Rijeka, Croatia
Sándor Czeglédi, University of Pannonia, Hungary
Éva Bús, University of Pannonia, Hungary
Husejin Ozbaj, GAZI University, Republic of Turkey
Zeki Gurel, GAZI University, Republic of Turkey
Elena Daradanova, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Republic of Bulgaria
Ina Hristova, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Republic of Bulgaria
Joseph Ponniah, National Institute of Technology, India
Sathyaraj Venkatesan, National Institute of Technology, India
Petar Penda, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Danilo Capasso, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Meta Lah, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Namita Subiotto, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Ana Pellicer Sanchez, The University of Nottingham, United Kingdom
Michael Greaney, Lancaster University, United Kingdom
Tatjana Durin, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Diana Popovic, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Jean-Paul Meyer, University of Strasbourg, French Republic
Jean-Marc Vercrusse, Artois University, French Republic
Regula Busin, Switzerland
Natale Fioretto, University of Perugia, Italy
Oliver Herbst, University of Wurzburg, Germany

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Драгана Кузмановска
Толе Белчев
Нина Даскаловска
Билјана Ивановска
Светлана Јакимовска
Марија Леонтиќ
Јована Караникиќ Јосимовска

ЈАЗИЧНО УРЕДУВАЊЕ

Даница Гавриловска–Атанасовска (македонски јазик)
Весна Продановска (англиски јазик)
Толе Белчев (руски јазик)
Билјана Ивановска (германски јазик)
Јована Караникиќ Јосимовска (италијански јазик)
Светлана Јакимовска (француски јазик)
Марија Леонтиќ (турски јазик)

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Славе Димитров

АДРЕСА

ПАЛИМПСЕСТ
РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
п. фах 201
МК-2000 Штип, Македонија
ISSN 2545-3998

Меѓународното научно списание „Палимпсест“ излегува двапати годишно во печатена и во електронска форма на посебна веб-страница на веб-порталот на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>

Трудовите во списанието се објавуваат на следните јазици: македонски јазик, англиски јазик, германски јазик, француски јазик, руски јазик, турски јазик и италијански јазик.

Трудовите се рецензираат.

EDITORIAL COUNCIL

Dragana Kuzmanovska
Tole Belcev
Nina Daskalovska
Biljana Ivanovska
Svetlana Jakimovska
Marija Leontik
Jovana Karanikik Josimovska

LANGUAGE EDITORS

Danica Gavrilovska-Atanasovska (Macedonian language)
Vesna Prodanovska (English language)
Tole Belcev (Russian language)
Biljana Ivanovska (German language)
Jovana Karanikik Josimovska (Italian language)
Svetlana Jakimovska (French language)
Marija Leontik (Turkish language)

TECHNICAL EDITOR

Slave Dimitrov

ADDRESS

PALIMPSEST
EDITORIAL COUNCIL
Faculty of Philology
Krste Misirkov 10-A
P.O. Box 201
MK-2000, Stip, Macedonia
ISSN 2545-3998

The International Scientific Journal “Palimpsest” is issued twice per year in printed form and online at the following website of the web portal of Goce Delcev University in Stip: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>

Papers can be submitted and published in the following languages: Macedonian, English, German, French, Russian, Turkish and Italian language.

All papers are peer-reviewed.

СОДРЖИНА / TABLE OF CONTENTS

- 11** ПРЕДГОВОР
Проф. д-р Виолета Димова, прв декан на Филолошкиот факултет во Штип
FOREWORD
Prof. Violeta Dimova, the first Dean of the Faculty of Philology in Stip

ЈАЗИК / LANGUAGE

- 15** **Marija Kusevska**
DESCRIBING SPEECH ACTS FROM CROSS-CULTURAL
AND INTERLANGUAGE PERSPECTIVE
- 27** **Costanza Geddes da Filicaia**
“TIRINNANZI” O “TYRYNNANZY”? IL *GIORNALINO DI GIAN
BURRASCA* E LA GRAFFIANTE IRONIA ONOMASTICA DI LUIGI
BERTELLI
Costanza Geddes da Filicaia
“TIRINNANZI” OR “TYRYNNANZY”? THE *GIORNALINO DI GIAN
BURRASCA* AND LUIGI BERTELLI’S MORDANT IRONY ON NAMES
- 37** **Paolo Orrù**
STRATEGIE DISCORATIVE DELL’INFORMAZIONE TELEVISIVA NEL
DISCORSO SULLE MIGRAZIONI, ALCUNI APPUNTI LINGUISTICI
SUL CASO ITALIANO
Paolo Orrù
DISCOURSIIVE STRATEGIES OF THE TV INFORMATION IN THE
DISCOURSE ABOUT MIGRATIONS, SOME LINGUISTIC POINTS
REGARDING THE ITALIAN CASE
- 53** **Марија Гркова**
ОСВРТ КОН УСВОЈУВАЊЕТО НА ГРАМАТИЧКИТЕ КАТЕГОРИИ
КАЈ ИМЕНКИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ
Marija Grkova
REVIEW OF THE ACQUISITION OF THE GRAMMATICAL CATEGORIES
OF NOUNS IN MACEDONIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

КНИЖЕВНОСТ / LITERATURE

- 67** **Марија Ѓорѓиева-Димова**
ИНТЕРПРЕТАТИВНИ ОСЦИЛАЦИИ МЕЃУ ТЕКСТОТ И КОНТЕКСТОТ
Marija Gjorgjieva Dimova
INTERPRETATIVE OSCILLATIONS BETWEEN TEXT AND CONTEXT

- 81 Весна Мојсова-Чепишевска**
 КУЛТУРНАТА ДРУГОСТ НИЗ „ТЕЧНИОТ ГОВОР“ НА ПОЕТСКИОТ
 ЗБОР И ФОТОГРАФИЈАТА
 Vesna Mojsova Chepishevskа
 THE CULTURAL DIFFERENCE THROUGH “THE FLUENT SPEECH” OF
 THE POETIC WORD AND PHOTOGRAPHY
- 93 Ивица Максимовски**
 СЕМАНТИКАТА И СИМБОЛИКАТА
 ВО „ЛОША ТЕТКА И ДРУГИ РАСКАЗИ“ ОД КОВИЛОСКИ
 Ivica Maksimovski
 SEMANTICS AND SYMBOLISM
 IN “BAD AUNT AND OTHER SHORT STORIES” BY KOVILOSKI
- 101 Nazlı Rânâ Gürel**
 NECİP FAZIL KISAKÜREK’İN BİR ADAM YARATMA
 ADLI PİYESİNDE ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR
 Nazlı Rana Gurel
 CRITICAL APPROACH FOR ‘TO CREATE A MAN’ BY NECİP FAZIL
- 109 Ivona Stojanovska**
 BAHRÎ VE DİVANI
 Ivona Stojanovska
 BAHRI AND HIS DIVAN
- 119 Славчо Ковилоски**
 ЗАПИСИТЕ НА КУЗМАН ШАПКАРЕВ ЗА МАШКО-ЖЕНСКИТЕ
 ОДНОСИ И МАКЕДОНСКОТО ОБИЧАЈНО ПРАВО
 Slavcho Koviloski
 KUZMAN SHAPKAREV’S RECORDS OF MALE-FEMALE RELATIONS
 AND MACEDONIAN CUSTOMARY LAW
- 127 Луси Караниколова-Чочоровска**
 СУДБИНСКАТА ЕНЕРГИЈА НА ПОЕТСКАТА РЕЧ (ЗА ПОЕТСКАТА
 СУДБИНА НА ГАНЕ ТОДОРОВСКИ, АТАНАС ВАНГЕЛОВ И ТОДОР
 ЧАЛОВСКИ)
 Lusi Karanikolova-Chochorovska
 THE DESTINAL ENERGY OF THE POETIC WORD (FOR THE POETIC
 DESTINY OF GANE TODOROVSKI, ATANAS VANGELOV AND TODOR
 CHALOVSKI)
- 135 Miruna Craciunescu**
 RÉACTIVATION D’UN IMAGINAIRE DU XVIIIE SIÈCLE DANS LES
ILLUSIONS PERDUES D’HONORÉ DE BALZAC
 Miruna Craciunescu
 IN SEARCH OF A COLLECTIVE IMAGINARY OF THE 18TH CENTURY IN
 BALZAC’S *LOST ILLUSIONS*

149 Eva Gjorgjievska
MARCEL PROUST ET LES PERSONNAGES JUIFS DANS *ALA RECHERCHE DU TEMPS PERDU*
Eva Gjorgjievska
MARCEL PROUST AND THE CHARACTERS OF JEWS IN THE NOVEL *IN SEARCH OF LOST TIME*

161 Искра Тасевска Хаџи-Бошкова
БИОГРАФИЈАТА НА КУЗМАН ШАПКАРЕВ ВО СВЕТЛИНАТА НА БИОГРАФСКИТЕ ДИСКУРСИ
Iskra Tasevska Hadji Boshkova
KUZMAN SHAPKAREV'S BIOGRAPHY IN THE CONTEXT OF BIOGRAPHICAL DISCOURSES

КУЛТУРА / CULTURE

173 Diego Poli
MATTHEW RICCI - LI MADOU: A DIALOGUE ACROSS CULTURES

185 Петар Намичев, Екатерина Намичева
ТРАНСФОРМАЦИЈА НА КУЛТУРНАТА МЕМОРИЈА ПРЕКУ ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО МАКЕДОНИЈА
Petar Namicev, Ekaterina Namiceva
THE TRANSFORMATION OF CULTURAL MEMORY THROUGH THE TRADITIONAL ARCHITECTURE IN MACEDONIA

199 Стојанче Костов
ВЛИЈАНИЕТО НА ШКОЛАТА НА ИГОР АЛЕКСАНДРОВИЧ МОЈСЕЕВ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ФОЛКЛОРНИ АНСАМБЛИ
Stojance Kostov
THE INFLUENCE OF THE SCHOOL OF IGOR ALEXANDROVICH MOJSEYEV IN THE MACEDONIAN FOLK DANCE ENSEMBLE

207 Јане Јованов, Катерина Ромашевска
АЗБУКА НА ЧЕШКИТЕ РЕАЛИИ
Jane Jovanov, Katerina Romashevaska
ALPHABET OF CZECH REALITIES

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА / TEACHING METHODOLOGY

213 Igor Rižnar
BLENDED LANGUAGE LEARNING AND FLIPBOARD IN HIGHER EDUCATION

225 Mahmut Çelik, Ümit Süleymani
MAKEDONYA'DA 'TÜRK YAZI DİLİ TARİHİ' KONUSUNU ÜNİVERSİTE TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMLERİNDE "ROL OYNAMA (DRAMATİZASYON) YÖNTEMİYLE ÖĞRETİMİ"

Mahmut Çelik, Ümit Süleymani
THE HISTORY OF TURKISH WRITTEN LANGUAGE TAUGHT AT
UNIVERSITY DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
IN MACEDONIA WITH ROLEPLAYING (DRAMATIZATION) METHOD

237 Fausto Maria Greco
UN PERCORSO DIDATTICO DI INTERCULTURALITÀ ATTRAVERSO LA
NARRATIVA DI FABIO GEDA
Fausto Maria Greco
A DIDACTIC ITINERARY TOWARDS INTERCULTURALITY THROUGH
THE NARRATIVE OF FABIO GEDA

251 Snezana Petrova, Sevda Lazarevska
L'IDENTITE CULTURELLE ET LES APPROCHES ET PRATIQUES
INTERCULTURELLES DANS L'EDUCATION
Snezana Petrova, Sevda Lazarevska
CULTURAL IDENTITY AND INTERCULTURAL APPROACHES IN
EDUCATION

259 Brikena Xhaferi, Gezim Xhaferi
THE ROLE OF CALL IN FOSTERING LEARNER AUTONOMY – A STUDY
CONDUCTED AT SOUTH EAST EUROPEAN UNIVERSITY IN TETOVO

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

269 François Schmitt
COMPTE-RENDU : «FANTASTIKA (NIELEN) V TALIANESKEJ LITERATURE»
(« LE FANTASTIQUE DANS LA LITTÉRATURE ITALIENNE ET AILLEURS),
PAR EVA MESAROVA
François Schmitt
REVIEW: » «FANTASTIKA (NIELEN) V TALIANESKEJ LITERATURE»
(FANTASTIC IN ITALIAN LITERATURE AND ELSEWHERE), BY EVA
MESAROVÁ

ДОДАТОК / APPENDIX

275 ПОВИК ЗА ОБЈАВУВАЊЕ ТРУДОВИ
ВО МЕЃУНАРОДНОТО НАУЧНО СПИСАНИЕ „ПАЛИМПСЕСТ“
CALL FOR PAPERS
FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”

Славчо Ковилоски

ЗАПИСИТЕ НА КУЗМАН ШАПКАРЕВ ЗА МАШКО-ЖЕНСКИТЕ ОДНОСИ И МАКЕДОНСКОТО ОБИЧАЈНО ПРАВО

Апстракт: Обичајното право во Македонија во XIX век долго време претставувало единствен извор на некодифицирани норми на однесување. Во својот „Зборник“ од 1891 година, во книга VII, Кузман Шапкарев посветил посебно поглавје на прашањата кои се однесувале на фамилијарната заедницата и посебно на машко-женските односи.

Клучни зборови: *Кузман Шапкарев, обичајно право, жена и маж, заедница, XIX век, Македонија.*

1. Вовед

Сфаќањето и прифаќањето на обичајното право кај Македонците и кај преостанатите балкански народи има своја предисторија во долговековната патријархална традиција која владеела на тие простори. Обичајното право претставува збир на обичаи, формиран меѓу народните маси, кои не се кодифицирани од државните органи, туку имаат карактер на неформално право. Според него, заедницата одлучувала и го санкционирала секое однесување кое отстапувало од воспоставените норми. Ваквото практикување на традиционално конзервативниот систем на вредности било сериозно разнишано со просветителското движење од XVIII и XIX век кое ги зафатило западноевропските земји, а се проширило и на Балканот.

Процесот на создавање и одржување на македонското семејство бил непроменет со векови. Во заедницата, односно во традиционалната фамилија се живеело заеднички, често пати и со претставници на три или четири генерации. Во екстремни случаи, некои од задругите можеле да имаат до 60 членови, макар што такви примери има помалку (на пример, задругата Далкалчевци од с. Владово, Воденско). Иако овие заедници биле многучлени, во нив најстрого било забрането крвното мешање, односно се внимавало да не дојде до инцестни односи. Доколку задругата имала само женска челада, тогаш во нејзиниот состав можело да дојде туѓо лице (од друга крв), т.е. да се донесе зет. Тоа се правело кога еден член од задругата сакал својот дел од имотот да ѝ го остави на ќерката, а не на задругата или, пак, поради мажењето на ќерките во други куќи да се појави опасност да снеса работна сила за сточарските или за земјоделските работи. Други лица не можеле да станат дел од ваквата заедница.

Интересно е што црквата како најважна институција во тоа време отворено ги поддржувала ваквите воспоставени норми макар што, поради разни злоупотреби во однос на наследството, на практикување на бракот, на меѓусопружничките односи и слично, често пати објавувала декрети со кои се забранувале разни обичаи за кои сметала дека повеќе не биле соодветни на новите животни прилики. Така, црковно-училишните општини забранувале претеран раскош при организирањето на свадбите, бидејќи се случувало поради големите трошоци свадбарите до толку да осиромашат што морале да си ги продаваат нивите, дуќаните, па и куќите. Понатаму, се регулирал и начинот на изведување на венчавките. Според еден текст со грчки букви на народен македонски јазик од 1868 година, којшто претставува известување на патријаршиската Митрополија во Охрид („Епистолиа / книга“) до верниците за начинот на венчавање, најпрво се препорачуваловидување на младите, потоа се склучувал договор помеѓу сватовите, се давал прстен за „нишан“ кој требало да се врати доколку се „расипела“ свршувачката, се укинувале поранешните давачки поврзани со свршувачката. Покрај тоа, се препорачувало да нема многу давачки околу исхраната за да не се правеле „многу харчои“, туку само „понекоја ракија колку за честитвение и за молитва“, а истото важело и за даровите (ДАРМ, фонд: Varia, л. 1-2). Народот требало строго да се придржува кон овие правила за да не падне „под искушението на нечистиот“. Со ваквата заклетва, Преспанската митрополија сакала паствата уште повеќе да ја врзе кон себе и да ги искорени народните обичаи кои постоеле, а за кои сметала дека се пагански, односно неканонски. За таа цел, Иван Генадиев Храмосин од Охрид подготвил и една книга, *Брачник*, која била издадена со одобрение на Егзархијата. Во неа, на цели 334 страници биле објаснети степените на роднински врски, на сродството, титулирањата на роднините и воопшто за бракот како свет чин (Генадиев, 1887, стр. 4). *Брачникот* излегол во 1887 година, само четири години пред објавувањето на *Зборникот* на Кузман Шапкарев, во 1891 година.

2. Материјалите на Шапкарев

За оваа прилика ќе издвоиме еден дел од собраните материјали кои се однесуваат на машко-женските односи. Нив Шапкарев ги објавил во книга VII под заглавието „Правни обичаи, - според програмата на г. С. Бобчев - одговори на правни прашања“, стр. 211-264. Тука се преточени голем број обичајни права од цела Македонија, со акцент на Охрид и неговата околина. Сметаме дека начинот на којшто овој македонски фолклорист ги изнел дотогашните семејно-општествени норми, дава уште поголема прегледност, нуди уште поголем увид во начинот на кој се одвивал секојдневниот живот на македонскиот народ во XIX век. Имено, за поголема разбирливост, Шапкарев се решил материјалот да го конципира и да го предаде во вид на прашања и одговори. Значи,

поставени се 111 прашања, на кои се дадени исто толку мошне детални одговори, но само дел од нив се предмет на нашиот интерес, односно се однесуваат директно на машко-женските односи.

На почетокот Шапкарев дава објаснување на прашањето што е домаќинство: „домаќинство се нарекува: род, куќа, колено“, а домаќинство значи: „достоинството на домаќинот“. На прашањето број 2, кој е глава на домаќинството, Шапкарев дава одговор: „Главата на секое семејство вообичаено е најстариот член во семејството, татко или брат, којшто во таков случај се нарекува: 'домаќин' (подвлечено во оригиналот - б.м.). Во случај на немање стар маж во домаќинството бива глава и најстарата жена, ако таа е способна да го управува“ (Шапкарев, 1891, стр. 213). Сепак, иако постоела можност за управување од страна на најстарата жена, нејзиното споменување било само номинално. Со оглед на многубројноста на членовите во една фамилија, многу ретко или речиси никогаш во заедницата немало недостаток на мажи кои можеле да ја извршуваат домаќинската улога. Всушност, пренебрегнувањето на можноста на жената да управува со заедницата можеме да го видиме веќе во следното прашање: „Се избира ли Домаќинот?“. На тоа следува одговорот: „Домаќинот не се избира, а станува таков по право на староста или својата способност. Понекогаш правото на домовладеењето се разделува помеѓу двајца браќа, во случај кога едниот е постар, а другиот посспособен. Првиот ги управува внатрешните работи на куќата и имотот, а вториот - надворешната, т.е. чаршиската“.¹ Делот за домаќинството (условно речено) ќе го завршиме со прашањето за правата и должностите на домаќинот. Првата реченица од одговорот ни кажува многу за распределбата на улогите и за управувањето на домот: „Правата и должностите на домаќините се скоро истите кои ги имале и старите патријареи, со мала разлика или видоизменување“. На тој начин, децидно е потенциран патријархалниот систем на управување, на маскулинистичкиот однос при поделбата на должностите. Значи, во прв ред, предноста на мажите во одлучувањето на најважните внатрешно семејни прашања. И понатаму, следува дополнување на одговорот: „Од домаќинот зависи управувањето на целото домаќинство; тој се грижи за набавувањето на сè што е потребно во домаќинството; тој го претставува и пред селаните и пред власта“ (Шапкарев, 1891, стр. 213).

Како што можеме да видиме од изнесените примери, мажественоста играла доминантна улога во хиерархијата на семејството. Таа е постојано присутна и во понатамошните прашања и одговори на Шапкарев. Освен кај машките членови, хиерархијата била застапена и кај жените. На врвот на фамилијарната скала од женска страна се наоѓала домаќинката, односно сопругата на домаќинот. Таа, речиси секогаш била

¹ На ова прашање, Шапкарев дава одговор во четириесеттата точка, на страница 233-234. Види и кај: Јелена Цветановска, „Народни казни за женските гревови“, *Македонски фолклор*, Скопје, 2001, бр. 58-59, 547.

најстарата жена, но имало случаи кога поради болест или поради друга причина таа била оневозможена да ги извршува своите домаќински должности, па главната улога ја преземала најспособната жена во заедницата. Полноправно членство во заедницата новодојдената невеста стекнувала дури откако ќе родела дете. На почетокот таа стоела најниско во хиерархијата, била нечујна и беспоговорно морала да ги извршува зададените задачи. Во меѓувреме, доколку родела син, се сметало дека целосно ја исполнила својата задача во семејството. Бидејќи машкото дете значело наследник, преку него жената добивала нова улога, на мајка, која ја заштитувала од префрлања или омаловажувања од страна на постарите членови, а во повозрасни години добивала и одмена во сопругата на синот. Жената која по смртта на мажот не се премажувала, од своите блиски добивала голема почит која се граничела со култ. Доколку брачните другари немале или не можеле да имаат дете, вината ѝ се префрлала на невестата која добивала статус на неротка. За бездетноста била обвинувана само жената, без разлика дали „проблемот“ бил нејзин или се наоѓал кај мажот. Доколку мажот не бил во можност да ги изврши своите брачни должности, тогаш повторно била обвинувана жената што не влијаела „позитивно“ врз сопругот. Овој статус стоел најниско во хиерархијата во заедницата. Над неа била жената која раѓала само женски деца. Како што веќе споменавме, највисок статус имала жената која ќе родела машко дете, бидејќи во иднина таа требало да ја преземе домаќинската улога во семејството.

Потврда за ваквиот однос наоѓаме во седмото прашање и одговор, во кое стои дека доколку сопругот на жената долго време не се враќал од печалба или, пак, умрел тогаш свекорот или деверот „ја вдомуваат како своја сопствена ќерка или сестра“ (Шапкаревъ, 1891, стр. 215). Тоа значи дека омажените жени кои останувале без својот сопруг и нивните деца, не чувствувале „оскудност“, бидејќи ги издржувало целото семејство и имале право на користење на материјални средства од заедничката каса.

Осмото прашање ни дава одговор на многу значајниот проблем: „Имаат ли жените некои нешта?“. Одговорот е: „жените не можат да имаат друга своја сопственост во едно домаќинство, освен она што си го донесла секоја од татка си, - како облека и вено или како наследство од татковиот имот, ако такво зела или какво што ѝ го подариле“ (Шапкаревъ, 1891, стр. 215). Кон ова ние ќе го додадеме и податокот дека ваквиот наследен имот се нарекувал „мајчинија“ или „башкалук“. Него им го доделувала мајката на ќерките (овој имот мајката го наследила како мираз од свадбата). Сепак, во пракса имотот се наследувал по машка линија, како што е и наведено во „Турското наследно право“. Според овој правен акт, имало два вида наследници: главни и непосредни наследници и прости наследници. И во двете табели на наследство, жените ги заземале последните места: од непосредните наследници во најповолна положба била ќерката, потоа мајката, а последна била сопругата; додека, пак, во простите наследници,

кои можеле да добијат сосема мал дел од имотот, влегувале тетките, стрините и подалечните женски роднини. (ДАРМ, ПО Прилеп, фонд: Јордан Бомбол, л. 3/1).

Всушност, заедничкиот живот под ист покрив на неколку генерации претставувало голема заедница во која мажите биле крвно поврзани (дедо, татко, син, браќа, внуци), а повеќето жени не биле во крвно сродство (снаи, јатрви, золви). Оттука, утврденото правило наследството да се одвива по машка линија претставува типичен пример за патријархално општество, кое било озаконето и во османлискиот правен систем. На прашањето број 79, кое гласи „Што се случува со имотот на жената?“, доколку таа умрела пред мажот, одговорот е следен: „Кога ќе умре некоја жена која донесла од татка си некаков имот, го наследуваат нејзините деца, ако има такви; ако ги нема, си го зема назад татко ѝ, откако ќе остави на својот зет колку му се паѓа женино“ (Шапкаревъ, 1891, стр. 250).

Како надополнување на изнесеното погоре, ќе посочиме и друг случај. Доколку мажот земел богата жена, тој не располагал со нејзините пари, па се случувало, пишува Шапкарев во прашањето број 40 на кое дава и одговор, мажот да оди сиромав и „уништен“, а жената (ако била каприциозна) да нема слух за неговите страдања или направени долгови и да не му помага (Шапкаревъ, 1891, стр. 234-235).

Шапкарев наведува дека жената во Охридско којашто била задолжена за управување со домаќинството, односно домаќинката, се нарекувала ратајца (Шапкаревъ, 1891, стр. 216). Ратајцата ги организирила преостанатите членки на заедницата: едни переле, други меселе и печеле леб, трети ја чистеле куќата, пречекувале и испраќале гости, четврти ги чувале и воспитувале децата, петти биле задолжени за молзење и обработување на млекото итн. Во летно време, повеќето од жените работеле в поле: сееле, саделе, копале, жнееле, береле тутун, собирале сено и други полски активности. Во другите краишта на Македонија ратајцата се нарекувала поинаку: недељарка (Кумановско), кутница или куќница (Поречието), редница (Преспанско), редовница или редоачка (Прилепско и Битолско) или воопштено ратница (Петреска, 2008, стр. 158).

Возраста играла важна улога за основање брачна заедница. Бидејќи за различни места постоеле различни обичаи и старосни граници до кои се мажеле девојките, ќе се задржиме само на охридскиот крај од каде што и потекнувал самиот Шапкарев. Во Воден, Кукуш, Гуменце, девојките се мажеле „многу млади“ (под 20-25 години), а се случувало нивните сопрузи да бидат уште помлади, односно малолетни. Шапкарев раскажува една случка која се одвивала во неговиот роден град, пред 30-40 години (кон средината на XIX век). Во Охридската митрополија, раскажува тој, во тоа време дошла некоја млада селска невеста и побарала развод од мажот без никаква друга причина, освен тоа што тој бил малолетен, на 12-13 години. Кога ја прашале за причините, убедувајќи ја да не се разведува, таа „со

голем срам ја откри тајната“ којашто Шапкарев не ја наведува (Шапкарев, 1891, стр. 225), но за која со сигурност можеме да ја истакнеме: неможноста за сексуален однос, поради релативно малата возраст на момчето. Во однос на свршувачка меѓу две малолетни лица, тоа се случувало многу ретко, па и во тој случај тие не опстојувале долго. Тука Шапкарев дава една забелешка, само во една реченица, која доволно зборува самата за себе: „Кај нас вдовец може да се жени за мома“ (Шапкарев, 1891, стр. 225).

Доколку се појавеле недоразбирања помеѓу сопружниците, тогаш тие се разведувале. Разводот е тема на триесет и шестото прашање и одговор. „По селата се случуваат почести разводи“, пишува Шапкарев, а причината за тоа биле: „грубоста на мажите и непокорството на жените или и нетрпеливоста на последните“. Бракоразводните парници се вршеле пред црковното началство. Пресудите најчесто биле: даровите ги земала жената, но децата останувале кај мажот. Доколку тој го побарал разводот, судот го обврзувал „тој да ја поддржува (жената - б.м.) до некое време“ (Шапкарев, 1891, стр. 231). Доколку мажот починел, според триесет и седмиот одговор, ако жената не оставила мали деца требала да почека една година. Ако имала мали деца, кои имале потреба за гледање, премажувањето можело да биде и порано. „А жената по смртта на мажот се задолжува, како чесна, да стои непремажена најмалку три години“. Сепак, имало и случаи, кои ги забележува Шапкарев, кога некои од жените не чекале ни шест, ни три месеци од смртта на сопрузите, туку веднаш се премажувале. „На таквите“, заклучува тој, „народот не гледа со добро око“ (Шапкарев, 1891, стр. 231). Оние жени кои при животот со мажот поминувале добро и љубезно со домашните, биле канети да останат да живеат со домашните при себе, но „веќе не како снаа, а како ќерка или сестра (Шапкарев, 1891, стр. 232). Доколку постоеле недоразбирања помеѓу неа и роднините на починатиот сопруг, по 40 дена од смртта на мажот, таа се враќала во куќата на нејзиниот татко или кај браќата.

Бидејќи следното прашање и одговорот се јасни, нив ќе ги пренесеме во изворна форма:

„Прашање 37: Каква е мажевата власт над својата жена и др.?

Одговор: Мажот има апсолутна власт на својата жена, но не и на нејзиниот имот. Тој има полно право да бара од неа полно потчинување; во спротивен случај, има право да ја руга, да ја тепа, но не и до осакатување; бидејќи тоа би било тиранство“ (Шапкарев, 1891, стр. 232).

Во принцип, зборот на најстариот маж бил закон и ова негово право било почитувано од сите членови на заедницата. Меѓутоа, со настапувањето на просветителскиот бран од Западна Европа, како и промените во уставното и административното уредување на Османлиската држава, традиционалните заедници започнале да се распаѓаат. Индивидуалноста на жената доаѓала до сè поголем израз, како производ на женската „непослушност“ и сè поголемо осамостојување на женскиот

дух. Со формирањето ново помало семејство, таа ги преземала сите домаќински права, кои во минатото ѝ припаѓале на нејзината претходничка и на тој начин стекнувала независност во однос на преостанатите.

Уште едно прашање (бр. 39) на кое се посветувало внимание била сопружничката неверност. Шапкарев го изнесува одговорот напоменувајќи дека „нарушувањето на сопружничката верност од страна на мажот не бие толку во очи, макар и одреден маж да се смета од секого за нечесен. Нарушувањето на истата верност од страна на жената многу го компромитира сопружништвото, дел од кое го прави таква жена, и последната се презира од секого и секој ја одбегнува неа, како од оган“ (Шапкарев, 1891, стр. 233). Оправдувањето за ваквиот, условно кажано, двоен аршин се наоѓа во веќе истакнатите различни улоги во заедницата кои ги имале мажот и жената. Имено, жената била посветена на внатрешните задачи, на семејството, многу ретко сама го напуштала или можела да го напушти семејниот праг. За разлика од неа, мажот бил задолжен да ги извршува јавните, надворешните функции: да пазарува, да ора, да договара купопродајби. На тој начин, животот на жената бил позаштитен во однос на живото на мажот, бидејќи во тие времиња постоеле големи ризици од насилства од страна на разни араамски чети, од легалната и од нелегалната турска војска – башибозукот, или пак, наједноставно речено, од честите надворешни недоразбирања кои можеле да бидат фатални за едната страна. Ваквото организирано секојдневие, на мажите им допуштало и повеќе „излети“ од сопружничкиот живот. Меѓутоа, забележува Шапкарев, ако жената имала нечесни односи со силни Турци, а мажот се плашел од убиство, тој не смеел да бара отворен развод пред официјалниот суд, туку тоа го правел под изговор дека ќе оди на печалба од каде што нема да се врати до крајот на животот и сл. (Шапкарев, 1891, стр. 233)

Прашањето и одговорот број 44 се однесуваат на полот на новороденчето. Шапкарев наведува дека во селата повеќе се радувале на девојчињата, а во градовите на машките, иако во суштина од жената се очекувало да раѓа машки деца. Причината дека селаните сакале женски деца била таа што тие до 30 години им работеле бесплатно на нивите на родителите, без да им земат ништо кога ќе се омажат, туку уште ќе донесат и дарови и 200-300 гроша (Шапкарев, 1891, стр. 237). Сепак, како што забележува Олга Мурцева-Шкарик, во минатото била нагласена преференцијата за децата од машкиот пол (Мурцева-Шкарик, 1980, стр. 25). Тоа може да се забележи и од многубројните народни песни и обичаи, кои ги наведува и самиот Шапкарев: кога ќе се родело девојче во Охрид се велело „и стреите плачат“; кога ќе се родело момче се велело „и керамидите се радуваат“ (Шапкарев, 1891, стр. 237).

3. Заклучок

Обичаите и моралните норми запишани од Кузман Шапкарев во неговиот *Зборник* од 1891 година претставуваат огледало на македонскиот народен живот во XIX век. Машко-женските односи изнесени тука, нудат повеќе можности да ја увидиме, да ја толкуваме и на крајот и да ја разбереме патријархалната апаратура на управување на заедницата. Како и кај кодифицираното право, отстапувањето од обичајното право водело кон санкција. Како ретко кој македонски просветител и фолклорист, Шапкарев изворно нè запознава со правата и должностите на македонските жени.

Библиографија

Генадиев, И. (1887). *Брачникъ, книга за сродствата и други отношения на бракътъ*. Пловдив.

Државен архив на Македонија (ДАРМ), фонд: *Varia*, „Текст пишан со грчки букви на македонски јазик“, VIII-8 1898, а/е. 1, л. 1-2.

ДАРМ, Подрачно одделение Прилеп (ДАРМ ПО Прилеп), фонд: *Јордан Бомбол*, „Турското наследствено право“, 5.343.1.3/8, л. 3/1.

Мурцева-Шкарик, О. (1980). „Односите меѓу половите изразени во македонските народни песни и обичаи“, *Македонски фолклор*, бр. 26.

Петреска, В. (2008). *Категориите близина и дистанца: етнологско-антрополошко истражување на народната култура*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Цветановска, Ј. (2001). „Народни казни за женските гревови“. *Македонски фолклор*, 58-59.

Шапкаревъ, К. А. (1891). „Правови обичаи - споредъ програмата на г. С. Бобчевъ, - отговори на юрид. въпроси“, *Сборникъ отъ български народни умотворени, часть третя, отдель I и II, книга VII*. Софија.

Slavcho Koviloski

Kuzman Shapkarev's Records of Male-Female Relations and Macedonian Customary Law

Abstract: Customary law in Macedonia in the XIX century was the only source of uncodified norms of behavior for a long time. In his "Collection" from 1891, Book VII, Kuzman Shapkarev devoted a special chapter on issues concerning the family community, especially the male-female relations.

Key words: *Kuzman Shapkarev, customary law, male-female relations, community, XIX century.*

